

הודי אמריקה

קהילה חופשית בהתהוותה

אלי ג'נצבוד

ספר זה הוא אוסף מסות של אלי גינצבורג, המכהן כפרופסור לכלכלה וכמנהל המכון לתכנון משאבי אנוש באוניברסיטת קולומביה, וכן כמזכיר הוועדה הלאומית-האמריקאית למדיניות התעסוקה.

מטרתו העיקרית של הספר לקרב את הקורא בישראל להבנת יחידות אמריקה והקשר בינה ובין היהדות בארץ. לאור העובדה שמדינת ישראל ויחידות אמריקה נעו במסלולי התפתחות נפרדים, המצטלבים לעתים, נדרשים מאמץ והסברה לשם הטוּק החבנה ההדדית ביניהן. קריאת ספר זה מאפשר לקורא בארץ לראות ביתר בהירות הן את המסגרות החברתיות והן את הפונות המניעים הפנימים, הפונים את המנהיגים של הקיבוץ היהודי באמריקה.

שאלת העיקרית העולה מן המאמרים היא: מה ישמש יסוד ליחידות בעתיד? למה דורות, לנוכח הסחף המהיר באמונה חזתית ולחוסר המצוי להלכה היהודית? האם מסוגל יהיה קיבוץ יהודי כלשהו להתאריך ימים?

15. לוי גינצבורג: האיש בן שלוש התרבויות

אבי ז"ל ראה במחקר הביוגרפי מקצוע קשור לחקר ההיסטוריה היהודית. האיש שחיבר את הספר *Students, Scholars and Saints* ראה את חשיבות החומר הביוגרפי להבנת החיים היהודיים. לפיכך, סבורני, ראוי לנו לתת את הדעת על כמה צדדים בחיי-הרוח שלו, העשויים להאיר פנים שונות בחיי הקיבוצים היהודיים באמריקה, באירופה ובמדינת ישראל.

לוי גינצבורג נולד בקובנה, וליטא טבעה בו חותם בל-יימחה. הוא חי בליטא ארבע-עשרה שנותיו הראשונות. משמע, הוא גדל בסביבה שתלמוד-תורה נחשב בה כערך העליון, ונטייה זו נתחזקה עוד יותר מכוח מסורת-המשפחה הוותיקה. הוא זכה לחינוך מצוין, כולל מלמדים פרטיים ולימוד בישיבת טלז. ואולם חינוכו היה חד-צדדי. הוא לא ידע דבר על מקצועות-חול עד שנמלט להולאנד, לאחר שמשפחתו השאירתו בליטא כדי שימשיך לעסוק בתורה. הוא יצא את ליטא בהיותו בן ארבע-עשרה, ולא חזר אליה אלא פעם אחת, לבקר סבה האהובה עליו. ככל שחשובה היתה פרשת ליטא בחייו לא היה בה, כנראה, כדי לעורר ולהתמיד בו געגועים לארץ הולדתו.

גרמניה, תחנתו השנייה אחרי הולאנד, רישומה חזק היה בחייו. אותו זמן עמדו המדע והמחקר בגרמניה בשיאם, והוא שמע לקח בברלין, בשטראסבורג ובהידלברג. לפני כניסתו לאוניברסיטה למד בגימנסיה בפראנקפורט והשלים את כל חוק לימודיה בשנתיים וחצי. באותם הימים היה מסיים גימנסיה חייב לכתוב חיבור מקורי ביוונית; לדעת מאתימטיקה; לדעת היטב לאטינית וצרפתית; ולקנות ידיעה בהיסטוריה ובספרות.

הוא יצק מים על ידי מומזון, ההיסטוריון הנודע בברלין; למד פילוסופיה מפי וינדלבאנד ופישר, ושמע לקח בלשונות שמיות מפי האיש שיותר מכל השפיע על מהלך חייו — גלדקה. הוא למד אצל גלדקה בעיקר כתלמיד פרטי, כשהוא בא לביתו בשבע בבוקר וקורא לפניו בטכסטים ארמיים ולומד שאר רזי המחקר השמי.

חשיפה זו לרוח המחקר הגרמני שיכנעה אותו שהפילולוגיה היא המפתח להבנה מעמיקה של טכסטים עתיקים. הוא גם ספג מן הגרמנים את הערכת ההיסטוריה כדיסציפלינה הסינטיטית הגדולה, היינו, שאם מבקש אדם להפיק לקח מן הניסיון האנושי בעבר, עליו לראות בחוקרי ההיסטוריה הגדולים

את מורי-הדרך שלו. הוא זקוק היה מאוד לסינתיזה: ליטא מכורתו היתה חלק בהווייתו, וכן היתה גרמניה, והשתיים לא נוחות היו להתמזג. לימודיו באוניברסיטות גרמניה כללו לא רק פילולוגיה, היסטוריה ופילוסופיה. הוא גם למד מתימאטיקה, תולדות האמנות, ואף מדעי החברה. לא היה עניין ומקצוע של דעת אנושית שלא משך את לבו. לנושא לעבודת-הדוקטור שלו בחר בפרשנות אבות הכנסייה הנוצרית לאגדה היהודית. אבי השתעשע מאוד בעובדה שכתב-עת ישועי נכבד פירסם מאמר ביקורת על חיבור-הדוקטוראט שלו ובו נאמר: "נעים לראות שהתיאולוגים הקאתוליים הצעירים שלנו נתעוררו שוב לעסוק בחקר הספרות הרבנית!"

הוא סיים לימודיו מבלי לדעת, במה יעסוק לצורך פרנסתו. הוא ידע שבאוירת האנטישמיות המשתוללת בחוגים האקדמיים בגרמניה סיכויו להגיע לידי מינוי באוניברסיטה גרמנית אפסיים. הוא היגר אפוא לארצות-הברית לא משום שנמשך לבו אליה, אלא משום שנדחף שם על-ידי האווירה העוינת בגרמניה.

היו לאבי קשרים עם אישים בארצות-הברית באמצעות רב ריפורמי נכבד, שהיה אבי ידיד שלו בשטראסבורג. הוא בא לארצות-הברית כשהוא יודע אך מעט עליה, ובידו הזמנה להצטרף לחבר המורים של היברו יוניון קולג'. ואולם בנוחתו בניו יורק נודע לו שהחווה שלו בוטל משום שנחשב כקיצוני ביותר בפרשנות-המקרא שלו!

וכבר היה מוכן ומזומן לשוב לאירופה, והנה פנה אליו אחד מבעלי-הבתים במנהיגות החיים היהודיים בארצות-הברית שכלפיו רחש ברבות הימים כבוד רב, הוא מאיר סולצברגר (Mayer Sulzberger), שהיה אז בין ראשי החברה היהודית להוצאת ספרים (Jewish Publication Society), ויעץ לו להשהות את החלטתו ולחבר ספר קטן של אגדות. בינתיים ידאגו ידידיו למצוא לו משרה הראויה לו.

בעוד הוא עוסק בחיבור הספר הזה חודשו התוכניות להוצאת האנציקלופדיה היהודית באנגלית, ואבי צורף לוועד המערכת, ובמשך שתי שנים היה הפורה ביותר בין חבריה. ואז, עם ארגונו-מחדש של בית המדרש לרבנים באמריקה ב-1902, הוזמן על-ידי ד"ר שניאור זלמן שכטר (Solomon Schechter) להיות הפרופסור החדש הראשון בחבר-המורים של המוסד. הוא נענה להזמנה ושירת בתפקידו זה עד יום מותו ב-1953. מורגל היה בפיו, שהוא הורה בבית המדרש לרבנים בזמנים שונים את כל המקצועות, חוץ ממקצוע הדרשנות.

נעיף עין על האווירה שבה נתקל בעשרים שנותיו הראשונות באמריקה, מ-1899 עד 1919. בשנות המאה הראשונות פירסם ביקורת מוחצת על

הרצאותיו של רבי רוזנאו (Rosenau) שכותרתה "דוגמה ללימודי יהדות באוניברסיטה אמריקאית", שבה נתן ביטוי לזעמו על העדר אמות-בווחן אקדמיות בתחום מדעי היהדות בארצות-הברית. השפעתה המרסנת של אשתו מנעה אותו מאז מלהיות חריף כל כך בביקורתו.

הוא נתקשה מאוד להשלים עם דעותיהם של המנהיגים היהודים בארצות-הברית. מאיר סולצברגר היה היוצא-מן-הכלל החשוב ביותר. הוא רחש כבוד לאישיותו של לואי מארשאל (Louis Marshall), אך הלה, שהרבה לעמול למען שלומה וטובתה של היהדות האמריקאית, לא היה מלומד בענייני יהדות כסולצברגר. אבי לא יכול להבין, אף להרגיש כל קרבה לציבור הבוחר מנהיגיו מקרב אנשים שהם מעוטי-תורה או גבערים מדעת יהדות כל עיקר.

הוא נטרד גם למראה המבנה הביורוקראטי של חיי-הציבור היהודיים. יחס המרי שלו נמתח לאורך כל השורה, כלפי עורכי כתבי-עת מחקריים וכלפי מנהיגים ציוניים גם יחד. כציר לקונגרס הציוני בבאזל ב-1905 נרתע למראה הסעיף הראשון בסדר-היום של הצירים האמריקאיים, אם לנהל אסיפותיהם המיוחדות בלשון אידיש או בגרמנית!

דאגה היתה בלבו למראה המתרחש במחנה ה"אורתודוכסיה" בארצות-הברית ולמראה ה"מיסחור" של תחומים רבים במערך הדתי. לאחר שהונהג איסור משקאות חריפים בארצות-הברית כמעט נתחייב בנפשו כששיגר חוות-דעת רשמית למשרד האוצר, שייך שלא תסס אף הוא כשר בתכלית לצורכי הדת היהודית. חוות-דעת זו סיכנה את עסקיה של רשת גדולה בתעשיית-המשקאות המחתרתית, שהסתתרה מאחורי האמתלה של צורכי-דת.

מיצר היה לעתים לאין שיעור על חלקו בחינוך ובהכשרת רבנים שרחוקים היו מאוד מהשקפתו על תכונתו הראויה של הרב. הוא נטרד מאוד למראה רבנים שאין שעתם פנויה לתלמוד-תורה. בדרך כלל רבים היו תלמידיו, אך מעטים בהם הלכו בעקבותיו.

הוא נרגז למראה שנאת-המסורת מצד כמה ממנהיגיה של תנועת הריפורמה בארצות-הברית. הוא סיפר לי, שסמוך לבואו לאמריקה הוזמן לסעודת ליל-שבת בבית אחד מנכבדי הרבנים הריפורמיים בניו יורק, המאכל היחיד שיכול לאכול שם היתה הגלידה; כל השאר היו מאכלים אסורים.

הוא לא רחש כל חיבה להצעות בדבר תיקון ההלכה ברוח הזמן בשביל אנשים ונשים שלא ידעו הלכה מהל, ובעצם הדבר גם לא התעניינו בה. הוא לא החזיק בדעה שאין לשנות את ההלכה לעולם, אלא סבור היה שכל שינוי צריך שיעשה בידי חכמי-תורה ובקרב ציבור שמקבל עליו דעתם. הוא הסתכל בתימהון, ולעתים בהשתוממות או בכעס, במאמצי אלה

שמנסים לסגל את ההלכה לצורכיהם של אנשים שהתעלמו ממנה בחייהם. הוא לא ידע פשרה בעבודתו. ידועה מחלוקתו עם ד"ר שכטר בדבר הפירוש שיש לפרש קטעים שונים שנמצאו ב"גניזה" הקאהירית, שפירסם נשיא בית המדרש לרבנים. לא היה זה, כשם שאין זה מן הנימוס גם עתה, שמלומד צעיר יחלוק בגלוי על מנהלו ומדריכו. אלא שאבי בטוח היה בלבו, שד"ר שכטר יכיר בטעותו לאחר שיעמוד על הראיות שבידו. וכן אמנם עשה ד"ר שכטר משחלפה שעת רתיעה ראשונה.

מקץ השנה הראשונה לארגונו מחדש של בית המדרש לרבנים הפליגו ד"ר שכטר ואבי לאירופה לבקש מורים. שכטר רכש את אלכסנדר מארקס ואבי מצא את ישראל פרידלנדר. ברבות הימים ראה, לצערו, כיצד נתמררו חייו של פרידלנדר על-ידי סכסוכי-פנים בארגונים היהודיים שנסתבך בהם. אבי, לעומתו, משך ידיו לגמרי מכל פעילות ארגונית, כאשר גילה בראשית דרכו שהפעילות המפלגתית היהודית אינה לרוחו ורק יבזבז בה את כוחו וזמנו ללא תועלת. אחרי מקרה רוזנאו הסתלק מכל מחלוקת פומבית והתמסר בכל מאודו לעבודת המחקר שלו. לא היתה הסתגרות זו קלה עליו, כי מעוניין היה בלב ונפש במתרחש סביבו. אך הוא נוכח לדעת, כי לא על הדרך הפוליטית תפארתו ותועלתו.

הוא חשש ביותר מפני כל ניסיון של מתן פירוש חדש להלכה. למשל, במשך שנים רבות היה מבלה את חודשי הקיץ עם בני ביתו של רבי לואי אפשטיין (Louis Epstein), כשהלה עוסק בפתרון שאלות עגונה. אבי היה משוחח אתו על בעיות אלה במשך שעות רצופות, אבל בלבו הוסיף לנקר הספק, אם אפשר להציע שינויים כלשהם בהלכה, לא משום שלא היו רצויים בעיניו, אלא משום שלא ראה כל סיכוי שרבני מזרח-אירופה יסכימו לשינוי כלשהו שיוצע על-ידי הרבנים הקונסרבטיביים בארצות-הברית. הוא היה שואל, למען מי נכונו השינויים האלה, ואם כדאי לשלם בעדם את המחיר של קרע עם חכמי-התורה האורתודוקסיים.

דוגמה אחרת היא פגישתו עם הרב קוק בירושלים בשנת 1929. הרב קוק נרגז לשמועה, שד"ר מאגנס וחבריו משחקים בטניס בשבת בעיר הקודש. הוא הפציר באבי, כמי שגדל על תרבות המערב, לכתוב ולמחות על חילול השבת בפרהסיה, מאחר שנסיונו שלו להשפיע עליהם עלה בתוהו. אבי שאל אז את הרב קוק, האם הגיעה אליו שמועה על נוהג אחר בחיי עיר הקודש: האם נכון הדבר ששיעור הריבית הוא למעלה מעשרים למאה? הרב קוק הודה במגינת-לב, שאמנם כן הוא. השיב אבי: אם כן, לכשתחווה אתה דעת-תורה נגד שיעור-הריבית הנהוג, שהוא בפירוש עבירה חמורה, אכתוב אני חוות-דעתי נגד משחק טניס בשבת!

כשנבחר אייזנהאואר נשיאה של ארצות-הברית פנה שלישי הצבאי בשאלה אל אבי, אם אמת הדבר שיהודים אינם מגלחים זקנם. אחד מחסידי הרבי מלובאביץ' בברוקלין, ששירת כרב בשבתות, גויס לצבא וזקנו גולח על-כורחו. הוא כתב אל הנשיא, באיימו בתביעת הצבא למשפט על פגיעה בחירות הדתית שלו. ניגבו חוות-דעת ממחלקות שונות במטה הצבאי, בתוכן חוות-דעת אחת, חתומה בידי "מרי קווין, סגן ראשון, וא"ק (חיל נשים)", שהכילה מובאה מן התלמוד: ! בעניין הנדון צריך להוכיח שהחייל נמנה עם כת יהודית האוסרת על חבריה לגלח זקנם. אבי סירב להסכים לעמדה, משום ש"אין כתות ביהדות". לדעתו היתה לצבא הזכות לדרוש מן החייל לגלח זקנו.

אבי חשש, שאם תעורר הסמכות של הצבא, ימצאו עוד צעירים יהודים שיגדלו זקנם כדי להשתמט מן הגיוס. סבור היה שאין לנצל את היהדות כדי לפטור אדם מחובת שירותו בצבא. במלחמת-העולם הראשונה טען אחד ששמו כהן שאין לגייס אותו, כיוון שלפי התורה אסור לו לנגוע במת. תשובת אבי היתה חותכת: גם יהודה המכבי היה ממשפחת כוהנים! צד מעניין ולא ידוע ברבים נתגלה בדעות שהביע בשיחותיו עם אליהו אילת על מקומה של ההלכה במדינה היהודית העתידה בחורף שקדם לכינונה. הוא הדגיש שלוש נקודות: שהמדינה כמדינה לא תחלל את השבת ולא תפגע בדיני הכשרות; שלא תפר את המסורת בענייני נישואין וגירושין; ושלא תנסה לקבוע את ההתנהגות הדתית של היחיד. הוא צפה מראש צורך בשינויים מסוימים בהלכות אישות, אך היסס להקדים את הדיון בכך בטרם עת. הוא חזה את הסכנה שבקלריקאליות; הוא האמין שמפלגות דתיות רעה בהן למדינה ולדת כאחת. הוא ידע שיהודי מדינת ישראל אינם חטיבה אחת, אלא חטיבות רבות, החלוקות זו מזו בהפרש מאות בשנים, ולפיכך אין לצפות שיבואו לכלל התאמה בתוך זמן קצר; נדרש זמן להתהוות הסינתזה הרצויה. עדות להלך-רוחו זה היא סירובו לתמוך בראשי הישיבה הקודמת שלו במאמצם לשוב ולכונן את ישיבת טלז במדינת ישראל. סבור היה שטעות היא להעתיק מרכזי-תורה מזרח-אירופיים כמות-שהם למדינת ישראל, ככל שהוקיר אותם במקום צמיחתם.

אבי קיים בגופו את הפסוק "ובגויים לא יתחשב". עמדתו זו שיקפה מצד אחד את רקע מכורתו הליטאית, שבו ה"גויים" היחידים שהכיר היו איכרים בריביים-למחצה, ומצד אחר את האנטישמיות שבה נתקל בגרמניה. אף כי קינן בלבו רגש של הפלאה כלפי הקאתוליות, לא פקפק כלל בעומקה של שנאת-יהודים שבה. הוא לא יכול להבין, למה עליו לחשוש למה שעושים או אומרים הגויים, שהרי אין בידו להשפיע עליהם.

מתוך שנתעצב אל לבו על מצב היהדות באמריקה תלה את תקוותו הרופפת במיעוט, בשארית הנאמנה. גרמה לו קורת-רוח העובדה שהיה ביכולתו לתרום תרומה נכבדה להמשך קיומו הפורה של בית המדרש לרבנים על-ידי המינויים שהציע ועל-ידי הסידורים שסידר לשם הבאתם של חוקרים ידועי-שם. תקופת חייו האחרונה היתה תקופת השואה של יהדות אירופה, שהעיקה ביותר עליו משום שמעטים שעו אליו כשהזהיר מראש על הסכנה האיומה עם עליית היטלר לשלטון. הוא לא הקל מעולם ראש בחומרת האנטישמיות הגרמנית ובעזרה שהיא עלולה לזכות לה בארצות "נאורות" יותר. חזון שיבת ציון ותקומת מדינת ישראל מילאה את לבו שמחה. אך לא נקה מספקות. לא יכול לצייר לו את דמות העם שיתהווה מערב זה של עדות והגירות בעלות מסורות רבות ושונות כל כך, וספקנות זו ציננה את האופטימיות שלו. אך קווה קיווה, שהבעיות שהטרידו אותו יבואו בהמשך הזמן על פתרון.

הרבה העגימה אותו העובדה, שאילו היה אביו בחיים לא היה יכול לפרסם את ה"פירושים וחיידושים בירושלמי" שלו, מפני שיש בו דברים העשויים לפגוע ברגשי תלמיד-חכם אורתודוכסי. כשערכתי את ספרו *On Jewish Law and Lore*, ביקש ממני להוציא את הפרק הראשון של מסתו על הקודיפיקאציה של המשפט היהודי, משום שנמשך בה אחרי "הביקורת הגבוהה". הוא הסכים להשאיר את המסה בגירסתה הראשונה לאחר ששכנעתי אותו שמותר לחוקר לשנות דעתו, ואעיר על כך בהקדמתי. בוקנתו פחתה התפעלותו מן החדש והמהפכני, והדגיש יותר את ערך המסורת והרציפות. סיכומו של דבר, אבי הצליח לרפות את המתח הגבוה בנפשו, שהיה תולדה של השפעות סביבתו, תחילה ליטא וגרמניה ולאחר-מכן ארצות-הברית, שמעולם לא התערה בה כל-צורכו. הוא אהב את אמריקה, אך היא לא נעשתה לעולם חלק בהווייתו. הוא אמר פעם, שכל עוד ספריו עמו יכול היה כמו-כן להתגורר בפאריז, ברומא, בלונדון. אך כשניסה ח"נ ביאליק ב-1929 לשכנעו לעלות ולהשתקע בארץ-ישראל, גרתע אבי, כי חשש ששינוי המקום ישנה את סדר עבודתו המחקרית והיא תיפגע מכך.

לא היה כמוהו בחוקרים בעל לב פתוח. לדעתו היתה להם למאקס ובר (Max Weber), שלא ידע קרוא עברית, ולג'ורג' מור (George Moore), המספר האירי שכתב את *The Brook Kerith* הבנה עמוקה יותר בחיי יהדות א"י בימי הבית השני מאשר כמה חוקרים הכותבים על הפרושים. כל חייו של לוי גינצבורג היו מאמץ לבניית גשר בין העבר הרחוק ובין העתיד הלוט בערפל. המשכיותה ורציפותה של היהדות היו המניע השליט בכל מפעל חייו.